

MAKON HAQIDAGI QARASHLAR: MODEL VA SIMVOLIKA

Nizomova Nargiza Aliyevna

Fargʻona davlat universiteti

Ingliz tili amaliy kursi.

Tel: +99890-562-19-44 E-mail: nizomovanargizaxon@mail<https://doi.org/10.5281/zenodo.15661249>

Odamlar makonni simvolik jihatdan ikki qismga boʻlishgan: oʻz (ichki) makoni va begona (tashqi) makoni. Oʻz makoni doimo inson hayoti, qadriyatlari va dunyoqarashi bilan chambarchas bogʻliq boʻlgan. U himoyalangan, tartibli, iliq, yorugʻ, xavfsiz boʻlgan. Bunday makon sifatida koʻpincha uy, yurt, qishloq, shahar yoki muqaddas joylar (masalan, ibodatxonalar, ziyoratgohlar) tasavvur etilgan. Begona makon esa nomaʼlum, xavfli, tartibsiz va qorongʻi deb qaralgan. Bu makonga oʻrmon, sahro, togʻlar yoki boshqa xalqlarning yurtlari kirgan. Shu tarzda, qadimgi odam uchun makon faqat geografik joylashuv emas, balki maʼnaviy va madaniy anglash doirasi boʻlgan.

Makonga bunday yondashuv juda barqaror boʻlib, u madaniyatda, til va mifologiyada oʻz aksini topgan. Masalan, oʻng va chap tomonlar ham turli maʼnolarni ifodalagan: oʻng tomon — ijobiy, yorugʻ, ilohiy; chap tomon esa — salbiy, qorongʻi, yovuzlik bilan bogʻlangan.

Inson ongida makon gʻoyasi ikki asosiy tamoyil — markaz va chegara, markaz va chekka orqali ifodalangan. Markaz — bu tartib, maʼnaviyat, hayot va xavfsizlik timsoli. U yerda inson oʻzini erkin va osoyishta his qiladi. Markaz odatda ibodat joylari, oilaviy uy, muqaddas joylar yoki qadimiy shaharning markaziy nuqtasi sifatida tushunilgan. Chekka esa nomaʼlum, xavfli, tartibsiz joy sifatida qaralgan. Chekkada jinlar, yovuz kuchlar, begona xalqlar yashaydi degan tasavvur mavjud boʻlgan.

Shuning uchun qadimgi odamlar yangi joyni oʻzlashtirishdan avval uni «tartibga solish», yaʼni uni xavfsiz va maʼnaviy jihatdan «oʻzlashtirish» zarur deb hisoblashgan. Masalan, yangi uy qurilayotganda diniy marosimlar oʻtkazilgan, zamin muqaddas deb eʼtirof etilgan, ibodatlar, qurbonliklar amalga oshirilgan. Bu orqali begona makon asta-sekin oʻz makoniga aylantirilgan.

Shunday tarzda, odamlar makonni «tartibga solib», uni xavfsiz va maʼnaviy jihatdan qulay joyga aylantirishgan. Ular uchun haqiqiy makon — bu muqaddas markazga yaqin boʻlgan joy boʻlib, oʻsha joy inson hayotining markazi sifatida qabul qilingan. U yerda inson oʻzini «uyda»dek his qilgan.

Biroq, makonning tashqi chegarasi — nomaʼlum, tartibsiz, xavfli hudud sifatida tasavvur qilingan. U yer — boshqa dunyoga, yaʼni xaosga olib boradigan joy boʻlgan. Shu sababli, har qanday safar, har qanday joydan chiqib ketish xavf bilan bogʻliq boʻlgan. Inson u yerdan faqat muqaddas marosimlar, alohida himoya ostida oʻtgan holatlarda chiqib ketgan.

Shu bois har qanday yangi makonni oʻzlashtirishdan oldin, u joy "muqaddaslashtirilgan", yaʼni u yerda muayyan marosimlar orqali tartib oʻrnatilgan. Bu marosimlar makonni xavfsiz, yashashga yaroqli joyga aylantirish vazifasini bajargan. Ular orqali yangi makon mavjud dunyoning bir qismi sifatida qabul qilingan.

Shuningdek, qadimiy odamlar uchun markaz — bu nafaqat geografik, balki diniy-ruhiy markaz ham boʻlgan. Ular markazni ilohiy kuchlar bilan bogʻlaganlar, uni osmon bilan yer orasidagi bogʻlovchi nuqta sifatida tasavvur qilishgan. Har bir shahar, har bir ibodatxona, har bir uyning markazi muqaddas hisoblangan, u yerda dunyo bilan aloqa uzviy tarzda mavjud boʻlgan.

Shaharlar yoki ibodatxonalarni barpo etish jarayoni qadimiy dunyo yaratilishining ramzi sifatida koʻrilgan.

Masalan, ibodatxona qurilishi ko'pincha dunyoning yaratilishini takrorlash marosimi sifatida o'tkazilgan. Bu marosimlar orqali odamlar ilohiy tartibni dunyoga olib kirganlariga ishonishgan.

Shu bois, har bir muqaddas makon — bu ilohiy tartib namoyon bo'lgan joydir. Ular uchun faqatgina geografik joy emas, balki bu markaz orqali ular butun koinot bilan bog'langan deb hisoblashgan. Shunday qilib, qadimiy insonlar har safar yangi joyni egallaganda, uni avval "muqaddaslashtirgan", ya'ni uni koinotning bir bo'lagi sifatida qabul qilishgan.

Bunday yondashuv faqatgina ibodatxonalar yoki shaharlar bilan cheklanib qolmagan.

Hatto oddiy turar joylar, hatto uylar ham ma'lum bir marosimlar orqali muqaddaslashtirilgan. Masalan, yangi uy qurilganda yoki unga ko'chib o'tilganda, ko'pincha diniy marosimlar bajarilgan. Bu orqali uy egalari uyning xavfsiz va barakali bo'lishini ta'minlashga uringanlar.

Bularning barchasi shuni ko'rsatadiki, qadimiy insonlar uchun makon shunchaki joy emas, balki u ruhiy va ilohiy tartib bilan bog'liq bo'lgan. Muqaddas makonlar orqali ular o'z hayotlariga ma'no va tartib olib kirganlar, muqaddas markaz esa bu tartibning eng muhim belgisi bo'lgan.

Shu bilan birga, qadimiy slavyanlar uchun makonning ichki va tashqi chegaralari o'rtasidagi aloqalar muhim rol o'ynagan. Ichki makon, ya'ni odamning yashash joyi, dunyoning tartibli va muqaddas qismi sifatida ko'rilgan, tashqi makon esa kaos, xavf va noma'lum dunyo bilan bog'langan. Shu tarzda, slavyanlarning kosmogonik tasavvurlari, ular uchun makonning qanday tashkil etilishi va muqaddas joylarning ahamiyati to'g'risida aniq bir tushuncha hosil qilgan.

Kosmogoniya, ya'ni dunyoning yaratilishiga oid qadimiy tushunchalar, odatda tabiat va uning elementlari bilan bog'langan. Suv, yer, havo va o't — bu elementlar slavyanlar uchun ko'pincha hayot va baraka manbai sifatida qabul qilingan. Shu bilan birga, ular bu elementlarni bir-biriga qarama-qarshi kuchlar sifatida ham tasavvur qilishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике/ З.Д. Попова, И.А. Стернин. - Воронеж: Истоки, 2001. - 191с. 2002- 142
2. Chaves, A (2011)Ta'lim psixologiyasiningturli xil paradigmalari doirasida o'rganilishini baholash
3. Lambalgen M., Hamm F. The proper treatment of events. Blackwell Publishing Ltd., 2005. – p.112.
4. Lambalgen M., Hamm F. The proper treatment of events. Blackwell Publishing Ltd
- Падучева Е.В. Метафора и ее родственники // Сокровенные смыслы. Слово, текст, культура: сб. ст. в честь., 2005. – p.112.
5. Алефиренко Н. Ф. Когнитивно-семиотические аспекты лингвокультурологии // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 1. – С. 36–44.
6. Асколдов С.А. Концепт и слово [Текст] / С.А.Асколдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М., 1997.
7. Воркачев С.Г. Наполнение концептосферы // Лингвокультурный концепт: типология и области бытования: монография. -Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2007. -С. 34.
8. Воркачев, С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа / С.Г.Воркачев. - Краснодар,

9. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, Телия, В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира В.Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. - М.: Наука, 1988. - С. 173-203.